
KISEBBSÉGI POLITIKA

Politikai nézetek Apor István leveleskönyvében

Papp Kinga: Az önreprezentáció formái Apor István leveleskönyvében = Erdélyi Múzeum. 2015. 3. sz. 20–32 p.

Papp Kinga kutatása az önreprezentáció formáit vizsgálja a kora újkori misszilisekben, amelyekben gyakran olvashatók olyan részek, amelyekben a levélírók tisztességüket, hazafiságukat, hűségüket hangsúlyozzák. Ezekben a szövegekben az írók újra és újra megalkotják önmagukat és ezek az énképek, identitás- és magatartásformák az egyéni szerepköröktől függően változhatnak, – ahogy ez a szociálpszichológiai szakirodalomban is megfogalmazódik – és nemcsak írásban nyilvánulhat meg, hanem az egyének életvitelében és tetteiben egyaránt.

Azok az emberek, akik hatalommal és befolyással bírnak, mindig is nagyobb szükségét érezték az én-megformálásnak, önreprezentációnak. A kellő hatás elérése érdekében az egyes helyzeteknek megfelelően a színlelés, a megtévesztés minden lehetséges eszköztárát is felhasználták. Machiavelli, Lipsius, államelméleti művei, valamint Grotius, Castiglione és Torquato Accetto munkái is tanúskodnak erről. Ezek a szövegek pedig nemcsak az uralkodói könyvtárakban voltak jelen, hanem a nagyobb erdélyi nemesek könyvtáraiban is fellelhetők voltak.

Apor István, az Erdélyi Fejedelemség alkonyán közszereplő, a székely primorok közé tartozott, a Habsburg-berendezkedés idején nagy befolyásra és vagyonra tett szert. Személye azonban igencsak elmarasztalt vagyoszerzési eljárásai valamint felekezeti és politikai beállítottsága miatt. Ezt a képet nagyban befolyásolták kortársai Bethlen Miklós és Wass György önéletírása illetve naplója továbbá Apor Péter *Methamorphosis Transylvaniae*ja és Cserei Mihály históriája. Legnagyobb érdeme, mindezek mellett, azonban tagadhatatlan nevezetesen egyház-

politikai tevékenysége a Katolikus Státus megerősödésében, a püspöki intézmény visszaállításában, valamint az erdélyi románoknak a katolikus egyházzal való egyesülésében.

Apor István saját szövegei alig ismertek, személyével keveset foglalkozott a szakirodalom, kivéve Biró Vencel 1935-ös kutatásait, melyből kiindulva vizsgálja Papp Kinga Apor István elfeledett leveleskönyvét, amelyben megőrződtek az 1696–1701 között, kincstárosként küldött leveleinek másolatai.

A leveleskönyv ma a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán található, a Korda család hagyatékában, más Apor iratokkal együtt. Feltehetően Apor harmadik felesége, Farkas Zsuzsánna révén, aki korábban Korda Zsigmond felesége volt. A kötet 933 oldala több kéztől származó másolatban tartalmaz leveleket, különböző összeírásokat, beadványokat, kezesleveleket, káptalanok listáit, fizetési kimutatókat, az erdélyi posták útjainak összeírásait. A szövegek elsősorban Apor nevében íródtak, de vannak beadványok és esküszövegek a Katolikus Státus, szászok, reformátusok, erdélyi román papok nevében is.

A címzettek között megtalálhatók a bécsi udvar előljárói, az udvarban tartózkodó erdélyi nemesek és tisztségviselők. A szövegek nyelve vegyesen latin és magyar, többségében latin. A kutatás szempontjából természetesen az erdélyieknek küldött levelek a legizgalmasabbak.

A kutatás kiinduló tétele az, hogy a levelek olyan retorikai erudícióval megfogalmazott elbeszélések, amelyek minden esetben egy konkrét címzettnek szólnak, Ezenkívül azonban minden levélíró számíthatott arra, hogy misszilisei másokhoz is eljuthatnak, ugyanis a kora újkori szövegekből kiderül, hogy előszeretettel másolták le egymás leveleit és küldték tovább másoknak is. Mindezek mellett annak a kockázata is megvolt, hogy a levél bármikor illetéktelen kezekbe kerülhetett, tehát nagyon bizalmas dolgokat postai úton nem közöltek.

Apor István leveleiben inkább a közélet, a publicus eseményei érhetők tetten,

Apornál – akárcsak több katolikus kortársa esetében – az önreprezentáció leginkább életének a Habsburg fennhatóság időszakában volt jelentősége. Gyakran érték támadások, ismételten szándékainak tisztességességét kellett igazolnia. Gyakran élt a *simulatio-dissimulatio* nyúj-

totta lehetőségekkel, (Vígh Éva tanulmánya) melyek a társadalmi érvényesülés legfontosabb eszközének számítottak.

Imázsépítésének gyakori látványos megnyilvánulásai a dühkitörései egyik – másik ellenfele miatt. Ilyenkor saját igazát hangsúlyozza, jellemét igazolja és másokat is felhasznál céljai véghezvitelére, nevének fényezésére. Legádázabb ellenfelének Bethlen Miklóst tartotta, akivel a tordai malom tulajdonjoga fölötti pereskedésen kívül felekezeti ellentétei is voltak. Apor minden tőle telhetőt megtett, hogy egy-egy megüresedett tisztségbe valamelyik katolikus hívét helyeztesse, valamint a katolikus egyháznak egyre több privilégiumot szerezzen az uralkodótól. (Hevenes Gyula jezsuita házfőnöknek írt levelei). Gyulaffy László halálakor, 1699-ben a katolikusok egyedüli erdélyi védelmezőjének mutatja be magát. Ezt sikerrel teszi mindaddig, míg Ludwig Albert Thavonath a Cameratica Comissio vezetőjeként Erdélybe nem érkezik és nemcsak hogy semmibe veszi Apor javaslatait és véleményét, hanem nyomozást indít ellene. Sok munkával, szerencsés döntésekkel és kapcsolatokkal megszerzett pozíciójáról nem szívesen mond le. Nyomást próbál gyakorolni Hevenesire, hogy annak bécsi kapcsolatai révén intsék meg Thavonathot. Későbbi leveleiben egyre inkább áldozatként mutatja önmagát és arra kényszerül, hogy igazolja magát a hírnevén esett csorba miatt. Üldöztetését, szenvedését katolikus hitével magyarázza és leveleiben a felekezet mártírjaként mutatja be magát. Összeesküvést sejtet maga ellen, melyben Bethlen Miklós mellett azok is részt vettek, akiket ő segített tisztségükbe. Soraiban tükröződnek a 16–17. század politikai nézetei valamint az, hogy a társadalmi nyilvánosságban csak a jó hírnév a fama bona megtartásával lehet vezető politikus valaki. Ezzel is magyarázható a korabeli főúri levelezések egyik gyakori toposza, miszerint egymást tudósítják a kortársaik róluk kialakított véleményéről, vagy figyelmeztetik egymást, hogy a róluk szóló fama nem túl pozitív bizonyos körökben. Bethlen Miklós emlékiratának második része *A jó hírről, névről vagy emlékezetről* címet viseli.

A bona fama mellett kulcsfontosságú volt a jól értesültség. Apor leveleiből kitűnik, hogy ezért sok mindent meg is tett. Lekötelezettjeit helyezte olyan pozíciókba, ahonnan elláthatták őt hírekkel. Több ízben küldött szemrehányó levelet Döry László kincstári ágensnek Bécsbe, hogy nem elég serény a tudósításban.

Kálnoki Sámuel kancellárhelyetteshez huszonnégyszáz levél van a leveleskönyvben. Apor bizalmasaként kezelte Kálnokit, akihez rokoni kapcsolatok is fűzték, de mégsem volt a kapcsolatuk zökkenőmentes, mivel az alkancellár nem mindig úgy járt el, ahogy Apor szerette volna. S bár Apor István tetteit a haza és a katolikusok védelmével igazolja nem sikerül lepleznie, hogy mennyire fontosak voltak számára az anyagi javak. Kálnokival folytatott levelezése a *simulatio* működésének is jó példái. Leveleiben Bethlen Miklóshoz gyakran kapcsolja a labirintus képzetét, mellyel hangsúlyozni kívánta Bethlen képmutató, manipulatív jellemét, amely szerinte megtévesztette és ezzel befolyásolta az udvari embereket. Leveleiben gyakran hangsúlyozza, hogy ő nem politikus, holott sokszor viselkedik politikusként a színlelés eszközeit használva. Leveleiben a hatalmaskodó, panaszkodó, alázatos, fondorlatos, kegyeskedő, ironikus nagyúr egyaránt megjelenik. Megpróbálja mindenkivel a helyzetének és személyének megfelelő hangot megtalálni, és az elvárásoknak megfelelően mutatkozni. Heves természete és gyakran kétes pénzszerzési eljárásai miatt azonban újra és újra szüksége volt önképének erősítésére illetve mások által való pozitív megerősítésére. Állandóan terveket szőtt, embereket mozgósított, és amikor az udvartól Erdélybe rendelt feleltések ezt megakadályozták, riadót fűjt. Katolikus érdekeket szolgálva, igazi hazafinak tartotta magát, visszautasítva a szabadságharcban való részvételt vagy a lázadás bármilyen formáját. Inkább kapcsolatok révén akart érvényesülni, a más felekezetűeket ellenfélként kezelve. Leveleskönyve igen jól illusztrálja azt, hogy az erdélyi nemesek kapcsolati hálójuk segítségével milyen érdekrendszerek mentén, miként igazgatták saját és hozzátartozóik sorsát Erdélyben, a 17–18. sz. fordulóján.

Cholnoky Olga

Az orosz politikai élet Putyin alatt

Pavlovsky, Gleb: Russian Politics Under Putin – The System Will Outlast the Master = Foreign Affairs, 2016. May-June, 10–17. p.

A szerző 1996-tól 2011-ig tanácsadóként dolgozott a Kremlben Borisz Jelcin, Vlagyimir Putyin és Dimitrij Medvegyev elnöksége alatt. Ennek ellenére – saját bevallása szerint – még ő sem látja át az Oroszországban jelenleg működő hatalmi mechanizmusokat. Az elmúlt évek során Oroszország működése olyan mértékben leépült, hogy az már-már a létezését veszélyezteti. A szerencsétlen katonai akciók és rossz döntések sorozata, valamint a politikai trükközés romba döntötte az országot, és nemzetközi elszigetelődéshez vezetett. Egyesek szerint a probléma gyökere az önkényuralomban rejlik, vagyis abban, hogy mostanra Putyin és a Kreml teljesen eggyé vált, és nyilvánvaló személyi kultusz épült ki. Ez azonban önmagában nem magyarázat Oroszország külpolitikai tévelygésére: a Krím-félsziget 2014-es lerohanására és anektálására vagy a kockázatos szíriai katonai beavatkozásra 2015-ben.

A valóság az, hogy a „mindenható cár” imázsával ellentétben Putyinnak nem sikerült bürokratikus szempontból olajozottan működő önkényuralmi államot kiépítenie. Ehelyett létrehozta a „szisztéma” egy sajátos változatát. A *szisztéma* egy olyan komplex döntéshozatali és hatalomirányítási gyakorlat, amely már régóta jellemző az orosz politikai életre és társadalomra, és amely magát Putyint is túl fogja élni. Putyin rendszerének első verzióját „irányított demokráciának” nevezték, és 2000-től 2012-ig tartott, vagyis Putyin hatalomra kerülésétől Medvegyev négyéves elnökségének utolsó évéig. Ebben az időszakban a döntéseket a hatalmi piramis csúcsán hozták meg, és onnan juttatták tovább „függőlegesen” lefelé, a szövetségi szintről a regionális és helyi szintekre. Amíg ez az irányított demokrácia volt érvényben, a vagonos piaci szereplők tudták, hogy ha egy szerződés vagy üzlet kellően magas szintet érintett, fel kellett keresniük Putyint, hogy jóváhagyja a projektet. Harmadik elnöki ciklusára azonban Putyin egy újabb bizonytalansági tényezőt iktatott be a folyamatba: visszavonult elefántcsonttor-

nyába, és most már azok sem tudják pontosan, mit vár tőlük Putyin, akik személyesen találkoznak vele.

Ez az új kormányzási stílus parancs és irányítás helyett közvettségen és értelmezésen alapul. A javaslatok jóváhagyása „otmaskák” formájában történik, amelyek zöld utat adnak az egyes „elfogadható” (*priemlema*) projekteknek, ezek azonban nem utasítások, inkább csak engedélyek. Világos vezetői akarat híján Putyin függőleges hatalmi tengelyének közepe és alja bizonytalanul tapogatózik, hogy miként nyerhetné el a vezér kegyeit. Ezért van az, hogy Oroszország jelentős megmozdulásai ritkán származnak közvetlenül Kremlből; sokkal inkább egyfajta versengés eredményei a hűségüket bizonyítani akaró Kreml-közei csoportok között.

Ezt a dinamikát láthattuk az ukrajnai események kapcsán is. Miközben a Krím-félsziget bekebelezése pontosan kidolgozott katonai hadművelet volt, Ukrajnában hiányzik a koordináció az orosz fellépésből. 2014 elejétől különböző orosz érdekcsoportok aktivizálódtak a Donbasz térségben, ukrán üzletemberekből lett Kreml-barát politikusok támogatták a központi kormány elleni megmozdulásokat, és több ezer önkéntes lépte át a határt, hogy csatlakozzon a szeparatista milíciákhoz. Putyin azonban itt sem adott világos útmutatást arra vonatkozóan, hogy hogyan tovább, és ennek súlyos következményei lettek.

Putyin soha nem fedi fel valódi céljait. Jelenleg például nyilvánvalóan a 2018-as elnökválasztásra készül csapatával. Putyin 2000-ben váltotta Jelcint az elnöki székben, és azóta is ugyanazzal a csapattal dolgozik: gyakorlatilag ők kormányozzák Oroszországot. Soha nem mondanak ellent Putyinnak, aki egyébként nem stratégiai tanácsot kér tőlük, csak a konkrét műveletek részleteit szereti megvitatni velük. Döntései mindig egy adott helyzetre reagálnak, nincsenek távlati célok, csupán újabb és újabb akut „fenyegetések”, amelyeket el kell háritani.

Putyin uralmának egyik kulcsfontosságú pillére az ún. „kurátorok” jelenléte a Kremlben. A kurátorok olyan félhivatalos személyek, akiken keresztül az állami kormányzás megvalósul: politikai bürokráták, a Kreml által felhatalmazott „projektfelelősök”, akik személyes ügynökeiken keresztül járnak el. A kurátor nyilvánosan nem felel az ügynökei tetteiért, az ügynökök pedig csak addig követik az instrukcióit,

amíg személyes érdekük úgy kívánja. Ha azonban a kurátor ellenállásba ütközik, szabadon megbüntetheti az engedetlen ügynököt akár bürokratikus eszközökkel, akár úgy, hogy lecsereéli. A kurátorokkal azonban az a probléma, hogy sokkal könnyebb őket szabadjára engedni, mint kézben tartani – amint azt a Donbasz-konfliktus eseményei is demonstrálták (pl. a malajziai légitársaság gépének lelövése, amelyet követően a kurátorok képtelenek voltak hazavinni a korábban az oroszbarát milíciákhoz csatlakozott embereiket). A kurátorok ugyanakkor időnként egymás tyúkszemére is lépnek. Pont a maláj gép lelövése után, amikor Moszkva felismerte, hogy vissza kell fognia a beavatkozás mértékét, Putyin Vlagyiszlav Szurkovnak, egy újabb kurátornak adott diplomáciai felhatalmazást, hogy állítsa helyre a rendet Donbaszban. Emiatt Szurkov ugyanolyan fontos szerephez jutott, mint Szergej Larkov orosz külügyminiszter, aki viszont a minszki fegyverszünet aláírásán munkálkodott. Ez feszültséghez vezetett Putyin két erős embere között, hiszen ha béke van, Putyin kevésbé támaszkodik Lavrovra, tehát valójában Lavrov érdeke a katonai eskalálódás veszélyének fenntartása volt (persze annak bekövetkezése nélkül).

A *szisztéma* a szovjet érában az állam, a kommunista pártapparátus és a nép közötti kapcsolatra utalt. A szerző szerint a *szisztéma* egy olyan hatalomgyakorlási stílus, amelyben az ország népe – akarata ellenére és jogai sárba tiprása mellett – csupán eszköz a vezetők kezében. A *szisztéma* mélyen gyökerezik az orosz kultúrában. Lényege, hogy az államnak joga van minden nemzeti – akár állami, akár magán – erőforráshoz korlátlanul hozzáférni egyfajta állandó szükségállapot kihirdetésével, amelyben a társadalom minden rétege – vállalkozások, társadalmi és etnikai csoportok, nagyhatalmú klánok és bűnözői csoportok – köteles hozzájárulni a Kreml által „sürgős állami problémának” nevezett helyzetek megoldásához. Putyin kormányzása alatt az üzlet és az állam megbonthatatlan, korrupt egységgé olvadt össze.

A *szisztéma* rövidtávon akár hatékony is lehet – a korrupció ellenére. Legszembevetőbbben az orosz parlament felső háza, a Föderációs Tanács működésében mutatkozik ez meg, a testület ugyanis olyan tagokból áll, akik intézményi, regionális és üzleti érdekeket testesítenek meg, és egymással versengő „projekteket” terjesztenek elő. Egy-egy

győztes projekt egy időre monopolhelyzetbe hozza az egyik tanács- tagot, aki a profitból juttat valamennyit lekötelezettjeinek is. Érdekes módon, noha az oroszok szívből elítélik a korrupciót, a *szisztemát* megvédik és büszkéek a rugalmasságára, hiszen úgymond mindent el lehet intézni a maga módján.

A *szisztema* ilyen szempontból rugalmas ugyan, de egyvalami nem változik: a hatalmon lévők csoportja. Hiába fejlett és alaposan kidolgozott például az orosz választási rendszer, mégis teljesen haszontalan; a választás csupán egy költséges rituálé, ahol valójában minden a színpad mögött és a szereplők feje fölött dől el. Ami Putyint illeti, először valóban nagy többséggel választották meg az emberek, így legitimitása racionális-törvényes tekintélyéből fakadt. Később azonban már karizmatikus tekintélye is lett, vagyis az emberek már-már mágikus képességet kezdtek neki tulajdonítani, mint olyan személynek, aki akárhányszor megnyerhet magának bármilyen hivatalt. Ezt az imázst azonban lassan kikezdi a valóság, hiszen most már az orosz átlagemberek is a saját bőrükön érzik a gyengélkedő gazdaság és a romló rubel kellemetlen kihatásait.

A Putyin-korszak kezdetén a Kreml a nyersanyagokra tett fel mindent. Az energiaárak emelkedése, így a fellendülés azonban nem tartott örökké, és a Kremlnek figyelemelterelő hadjáratba kellett kezdenie. Ekkor jöttek a külföldi „kalandok”: Ukrajna, Szíria, most pedig az orosz-török feszültségek. A Donbasz-konfliktus azonban rámutatott a *szisztema* hiányosságaira: ti. hogy képtelenek valós döntéseket hatékonyan végrehajtani. Amikor fájni kezdtek az ukrajnai helyzet miatti nyugati szankciók, Oroszország előremenekülést keresve Szíria felé fordult, hiszen a *szisztema* nem teszi lehetővé a meghátrálást. A Kreml pedig már nem tesz különbséget elemzés és propaganda között, mintha részben magát Putyint is beszippantotta volna a fiktív valóság.

A *szisztemában* a kormányzás nem az adott normák közötti döntéshozatalt jelenti, hanem a normák kijátszását és megkerülését informális csatornákon és homályos „zöld jelzéseken” keresztül. Ez azonban egyre aggasztóbb túlkapásokhoz vezet (pl. Anna Politkovszkaja, Alexander Litvinenko vagy Borisz Nyemcov meggyilkolása), amelyek már-már Putyint is elbizonytalanítják. Ez utóbbi eset után például Putyin több

napra el is tűnt a nyilvánosság szeme elől. Miközben Putyin csapata nagyon találékonyan tette rá a kezét a magán erőforrásokra és sajátította ki az orosz politikát, fogalmuk sincs, mitévők legyenek, ha Putyin nincs a képben. De minden valószínűség szerint, ha a vezér megy is, a rendszer marad: akárki kerül is majd hatalomra Oroszországban, csak a *szisztémán* keresztül fog tudni kormányozni.

Pethő-Szirmai Judit